

„Osud Istanbulu je mým osudem: jsem tomuto městu navždycky oddán, protože mě udělalo tím, kým jsem.“ (Orhan Pamuk)

Turecký spisovatel Orhan Pamuk se narodil 7. června 1952 v Istanbulu. Vyrůstal ve velké zámožné rodině, kterou kromě rodičů, bratra Şevketa a babičky tvořili strýcové, tety, bratrance a sestřenice. Rodina patřila k pokrokové turecké městské společnosti. Byla silně prozápadně orientovaná a tradiční islám považovala za náboženství chudých. Celé rodině kralovala babička. Orhanův dědeček z otcovy strany byl stavební inženýr, který velice zbohatl na výstavbě tureckých železnic a postavil obrovskou továrnu. Orhanův otec a strýc Aydın továrnu zdědili ve velice mladém věku. Později o ni přišli, neboť se zapojili do ambiciózních stavebních projektů a podnikali ukvapené investice, které pravidelně končily krachem. Pohádkové jmění rodiny se tak rychle ztenčovalo. Aby si udrželi nákladný životní styl, začali postupně rozprodávat rodinné poklady. Početná rodina bydlela zpočátku v různých patrech pětiposchodového činžovního domu v istanbulské čtvrti Nişantaşı, na jehož průčelí byla deska s nápisem „Sídlo rodiny Pamuků“. Tak jak se postupně rozplývalo rodinné jmění, stále chudší příbuzní začali byty ve společném domě rozprodávat a stěhovat se jinam. Nakonec se odstěhoval i Orhan s rodiči a bratrem.

Orhanův otec Gündüz Pamuk, přívrženec prvního tureckého prezidenta Kemala Atatürka, byl typickým reprezentantem moderní republikánské inteligence. Pokračoval v rodinné průmyslnické a obchodnické tradici, zároveň byl ale bohém, který se považoval za zneuznaného básníka, snil o Paříži a překládal básně Paula Valéryho. Měl rád knihy, vlastnil rozsáhlou knihovnu a přátelil se s literáty. Když se doma nudil, často se vydával do Paříže. Orhanovi a jeho staršímu bratrovi Şevketovi říkal: *„Vy musíte tvrdě pracovat, hoši. Já žil v blahobytu, ale peníze došly. Smůla.“* Ve své syny vkládal obrovskou důvěru. Şevket studoval v USA na univerzitě v Yale, stal se historikem a získal si mezinárodní uznání za dílo z dějin ekonomie.

Orhan Pamuk byl citlivé a zasněné dítě, od raného dětství se často uchýloval do světa vnitřních představ. Po nástupu do školy objevil potěšení z kreslení a malování. V 15 letech začal s vášnivou posedlostí malovat istanbulské krajinky. Malování se pro něho stalo hlavním způsobem úniku před světem. Po základní škole Pamuk vystudoval prestižní anglofonní lyceum Robert College, založené Američany koncem 19. století. Chtěl se stát malířem, ale rodina uznávala jen to, co se dalo narýsovat a spočítat. Pod nátlakem rodiny se proto zapsal na Fakultu architektury Istanbulské technické univerzity. Studium architektury však považoval za plýtvání časem. Po třech letech změnil obor studia a začal studovat žurnalistiku, kterou ukončil v roce 1977. Až do třiceti let žil s rodiči a psal romány, které nepublikoval.

V roce 1982 se Pamuk oženil s Aylin Türegün, historičkou s ruskými předky. V letech 1985 až 1988 manželé pobývali v New Yorku. Aylin pokračovala v doktorandském studiu na Kolumbijské univerzitě a Orhan navštěvoval kursy tvůrčího psaní. Většinu času však trávil v knihovně. „*Můj prostor ohraničovaly tři milióny knih a já byl opravdu šťastný,*“ vzpomíná na knihovnu Kolumbijské univerzity. V roce 1991 se manželům narodila dcera Rüya, kterou pojmenovali podle postavy z Pamukova románu *Černá kniha*, vydaného v roce 1990. Manželství skončilo v roce 2001 rozvodem.

Po několika básnických pokusech, uveřejněných v literárním časopise Yeditepe, vstoupil Orhan Pamuk do literatury románem *Cevdet Bey ve Oğulları* (*Pan Cevdet a jeho synové*). Román byl dokončen v roce 1978, ale vyšel až v roce 1982. Vypráví o osudech tří generací bohaté istanbulské rodiny. Tato Pamukova prvotina vzbudila příznivý ohlas a byla oceněna ve dvou literárních soutěžích.

Děj dalšího románu *Sessiz Ev* (*Tichý dům*, 1983) se odehrává v Turecku v sedmdesátých letech 20. století. Pamuk se zde zamýšlí nad otázkou historie, turecké minulosti i nad pojmy Západ a Východ. Jedna z hlavních postav, historik Faruk Darvinoğlu, se marně pokouší sepsat všezahrnující encyklopedii, která by svět utřídila do jasných kategorií a stanovila, co je Východ a Západ. Ze zoufalství nad nemožností takového počínu se rozhoduje alespoň napsat historickou knihu, která by zahrnovala pouze výčet fakt a vyhnula se náhodnému propojování příčiny a následku a tlaku morálky a tradice. Překlad románu do francouzštiny znamenal mezinárodní úspěch – francouzské vydání získalo v roce 1991 Cenu pro evropský objev (Prix de la Découverte Européenne).

Historický román *Bílá pevnost* (1985) se odehrává v Istanbulu v 17. století za vlády sultána Mehmeda IV. Vypráví alegorický příběh o neobvyklém vztahu mladého benátského učenice, který upadl do tureckého zajetí, a jeho pána, istanbulského Hodži, kteří si jsou k nerozeznání podobní. Hodža chce po Benátčanovi, aby ho naučil všechno, co ví a umí, a také odpověď na otázku „kdo jsem já?“. Zpočátku Hodža a Benátčan vůči sobě pociťují nenávisť a nepřátelství, ale postupně se mezi nimi vytvoří zvláštní vztah přátelství a spřízněnosti, který vyvrcholí záměnou identity obou postav. Po neúspěšném tureckém obléhání bílé pevnosti Doppia převezme Hodža Benátčanovu identitu a odejde do Itálie, kde se ožení s Benátčankou a stane se z něho úspěšný spisovatel příběhů o Turecku. Benátčan se stává Hodžou a sultánovým rádcem a dvorním astrologem. V románu vystupují dva kulturní světy: západní v postavě Benátčana a východní v postavě Hodži. Postupně se ukazuje, že oba zástupci se sobě hodně podobají, že ostrá hranice mezi Východem a Západem je iluzí. Není možné jednoznačně říci, kde končí Východ a začíná Západ, ale ani kde končí Já a začíná ten Druhý. Jedná se o první Pamukovo dílo, které napsal v ryze experimentálním duchu. V turecké literatuře odstartovalo vlnu tzv. nového historického románu, v níž je patrná snaha o přezkoumání nacionalistického pohledu na historii i větší důraz na dosud opomíjenou osmanskou minulost, která byla z kulturní paměti národa vytlačena kemalistickou revolucí. Kniha získala významnou britskou

cenu deníku Independent pro zahraniční autory. V New York Times tehdy napsali: „*Na východě vyšla nová hvězda – Orhan Pamuk.*“

Roku 1990 vychází **Černá kniha**. Hlavní hrdina – advokát Galip – pátrá po své záhadně zmizelé ženě jménem Rüya (v turečtině Sen) a jejím nevlastním bratrovi Celâlovi (v turečtině Vznešenost). Celâl je známý novinář, jehož sloupky o Istanbulu a jeho historii tvoří důležitou část bohaté románové koláže. Galip se vydává na strastiplnou cestu do spletitých ulic Istanbulu, bloudí mezi paláci, mešitami, bazary, bloumá po chudinských předměstích. Všude naráží na stopy. Čím víc znamení nalézá, tím hlouběji se noří do vlastní minulosti a vše pro něj najednou získává nové významy. Nakonec se stává Celâlem a píše novinové sloupky místo něho, zatímco Celâl a Rüya se stávají oběťmi záhadného atentátu. Pamuk kombinuje zápletku ze současnosti s odkazy na středověká mystická díla a používá motivy z děl pocházejících z Východu i Západu. Dojde tak k úmyslnému propojení obou literárních tradic a ke zboření pomyslné hranice mezi nimi. Román se setkal s velkým ohlasem turecké literární kritiky. Počtem prodaných výtisků překonal všechna literární díla do té doby v Turecku publikovaná. Podle této knihy napsal Pamuk scénář k filmu **Gizli Yüz** (*Utajená tvář*, režie Ömer Kavur). Na filmovém festivalu v turecké Antálii v roce 1991 film získal cenu Zlatý pomeranč za nejlepší původní scénář.

V románu **Nový život** (1994) se hlavní postava – mladý student Osman – snaží najít nový život, který mu přislíbila záhadná kniha. Osman putuje v autobusech napříč Tureckem, naráží na řadu znamení, která zdánlivě vedou k vysněnému cíli. Stále hlouběji se noří do vzpomínek na své dětství, v nichž také objevuje skryté významy. Na konci spletitého putování však umírá při autobusové nehodě, aniž by svého nového života dosáhl, a přeje si, aby se mohl vrátit domů. Jde o příběh o hledání smyslu života, velké lásky a smrti. Román vešel do historie turecké literatury jako nejrychleji vyprodaný knižní náklad.

Jmenuji se Červená (1998) je směsicí detektivního, historického a milostného románu. Odehrává se v Istanbulu na dvoře osmanského sultána v průběhu devíti zimních dnů roku 1591. Příběh je zasazen do prostředí malířů miniatur. Jeden z miniaturistů sultánovy malířské dílny je zavražděn a podle nalezené miniatury koně, která je hlavní stopou, se hledá vrah. Mistr malířské dílny a dva knihaři se poté uzavírají do pokladnice paláce Topkapı a snaží se na desítkách miniatur vypátrat specifický styl kresby. Román má dvacet vypravěčů – vedle knihaře a jeho milenky či mistrů malířských se jako vypravěči objevují vrah, zavražděný miniaturista, pes, strom, mince, smrt, ďábel, červená barva nebo kůň. Postavy vyprávějí děj ze svého pohledu, obražejí se přímo na čtenáře a snaží se ho přesvědčit o své pravdě či ho zmást a zesměšnit. Samotná zápleтка se prolíná s příběhy ukrytými v tureckých a perských miniaturách. Pamuk vedle sebe staví Východ a Západ, tradici a avantgardu, islám a křesťanství. Zápas mezi západním a východním nazíráním na svět je zde názorně předveden na sporu o styl zobrazování ve výtvarném umění. Román byl přeložen do 24 jazyků. Anglický překlad

získal lukrativní mezinárodní literární cenu International IMPAC Dublin Literary Award za rok 2003. U nás vyšla kniha v překladu Petra Kučery a získala dvě ceny Magnesia Litera 2008: za nejlepší překladovou knihu a za objev roku.

Kniha *Öteki Renkler* (*Jiné barvy*, 1999) obsahuje výběr z článků a esejů a autobiografickou novelu *Pencereden Bakmak* (*Hledět z okna*).

V roce 2002 vyšel román *Snih*. Samotným autorem je označován jako jediný (první a poslední) politický román. Odehrává se v provinčním městě Kars, ležícím v horách na východě Turecka, jež je na několik dní odříznuté od vnějšího světa sněhovou vánicí. Kars je místem, kde se střetávají různé etnické skupiny a ideové názory, a představuje analogii k situaci současného Turecka se všemi jeho politickými i náboženskými konflikty. Do Karsu přijíždí básník, publicista a bývalý politický exulant Ka, který již léta žije v Německu. Má napsat reportáž o záhadných sebevraždách místních muslimských dívek a blížících se volbách do městského zastupitelstva a chce se také znovu setkat se svojí studentskou láskou İpek. Během několika dnů zde zažije intenzivní milostný příběh a stane se svědkem politické vraždy a bizarního vojenského puče, který se uskuteční v rámci divadelního představení přenášeného místní televizí. Ka se posléze vrací zpět do Německa, kde je po několika letech záhadně zavražděn. V románu se prolínají dramatické scény s poetickými obrazy sněhu a Kaovými básněmi. Román se dotkl řady aktuálních problémů (militantního islamismu, kurdského separatismu, arménské genocidy) a v Turecku vyvolal velkou polemiku. Pamuk byl kritizován tiskem, veřejností i stoupenci nejrůznějších politických proudů (islamisty, sekularisty, nacionalisty).

Vzpomínková kniha *Istanbul. Vzpomínky na město* (2003) má silný autobiografický charakter. Pamuk se zde kriticky i láskyplně vyslovuje k městu, v němž prožil většinu života. V knize kombinuje vzpomínky na dětství a složité období dospívání s výkladem historie města, jeho obrazem v dílech evropských i tureckých spisovatelů a poetickým popisem pozvolna se měnících istanbulských čtvrtí. Text je doplněn černobílými dobovými fotografiemi známých i neznámých míst Istanbulu, ale také členů Pamukovy rodiny, jejichž osudy byly v knize popsány. Vzpomínky končí ve chvíli, kdy se Pamuk rozhodne odejít z fakulty architektury (před malířstvím chce dát přednost jiné formě vyjadřování) a své matce oznámí: „*Nechci se stát malířem. Chci se stát spisovatelem.*“ Celým dílem prostupuje pocit melancholie (tzv. hüzn), jemuž je věnována i celá kapitola. Autor knihu věnoval památce svého zesnulého otce.

Zatím posledním Pamukovým románem je *Masumiyet Müzesi* (*Muzeum nevinnosti*) z roku 2008. Jde o milostný příběh Kemala, mladého muže z bohaté istanbulské rodiny, který se má zasnoubit se Sibel, rovněž z prominentní rodiny. Zamiluje se však do Füsun, své vzdálené chudé příbuzné. Po dlouhé době, kdy došlo k řadě dramatických zvrátů, se Kemal s Füsun mohou vzít, ale příběh končí tragicky. Kemal pak buduje muzeum, v němž shromažďuje předměty z doby, kterou strávil s milovanou Füsun.

Orhan Pamuk odkrývá tabuizovaná témata a nemá strach dotknout se bolestivých míst v historii Turecka. V únoru 2005 v rozhovoru pro švýcarský *Das Magazin* prohlásil: „*V této zemi bylo zavražděno milion Arménů a třicet tisíc Kurdů, ale nikdo kromě mě se neodvažuje o tom mluvit.*“ Tímto výrokem chtěl upozornit na křivdy a bezpráví, jichž se Turci dopouštěli na příslušnicích těchto národnostních menšin. Výrok vyvolal řadu vášnivých diskusí, které vyústily až v trestní stíhání a manifestace, při kterých došlo i na pálení Pamukových knih. Dav házel kameny na auto, které spisovatele vezlo ze soudní budovy. Pamuk byl obžalován za urážku turectví, republiky a jejích institucí (podle paragrafu 301 ústavy) a hrozilo mu až tříleté odnětí svobody. Stíhání bylo zastaveno na počátku roku 2006 i díky protestům mezinárodních institucí a literárních organizací. Pamuka se tehdy zastala také řada významných literárních osobností, např. Günter Grass, Umberto Eco, Gabriel Garcia Márquez, John Updike. Pověst rebela získal Pamuk i za své odsouzení náboženského trestu smrti, tzv. fatwy, který byl uvalen na Salmana Rushdieho.

Pamuk kromě psaní románů přispívá i do mnohých domácích a zahraničních periodik, zabývá se literární kritikou. Od roku 2006 působí jako hostující profesor na Kolumbijské univerzitě v New Yorku, kde přednáší srovnávací literaturu. Přestože Pamuk často pobývá v zahraničí, své romány píše výhradně v turečtině. Jeho díla jsou úzce spjata s Tureckem, jeho současností a ještě více s minulostí – vážou se hlavně k rodnému Istanbulu, jenž představuje jeden z hlavních zdrojů inspirace pro jeho romány. Svými romány, novinovými články a televizními debatami se Pamuk výrazně podílí na prezentaci Turecka. Stal se symbolem umělecké syntézy západního a východního světa, mezičlánkem spojujícím orientální vypravěčskou tradici s postmoderním fragmentárním stylem. Říká se o něm, že je „nejčtenějším, ale nejméně chápaným tureckým autorem“.

Pamukovy romány byly přeloženy do cca 60 jazyků a obdržely řadu domácích i zahraničních cen. V roce 2005 byla Pamukovi udělena Mírová cena německých knihkupců. Ve zdůvodnění rady nadace, která o ceně rozhoduje, se uvádí: „*V Orhanu Pamukovi oceňujeme spisovatele, který jako dosud žádný jiný tvůrce naší doby zanechává výraznou stopu Západu na Východě a Východu na Západě. Kultura je pro něho suma poznání a respektu. Orhan Pamuk vytvořil dílo, v němž se společně nacházejí Evropa a muslimské Turecko. [...] Autor rozvíjí obrazy a představy, které jsou pro naši ne zcela pevně spojenou Evropu velmi prospěšné. Cílevědomě a originálně se autor vydává do velké osmanské minulosti, a stejně tak neohroženě se chápe výbušné současnosti, horuje za lidská práva i práva menšin a stále znovu a znovu se vyjadřuje k problémům své země.*”

V roce 2006 získal Orhan Pamuk, jako první Turek vůbec, Nobelovu cenu za literaturu. V odůvodnění udělení ceny se píše: „*Při hledání melancholické duše svého rodného města objevil nové symboly střetávání a prolínání kultur.*“ V děkovné řeči nazvané **Otcův kufř**, kterou spisovatel při převzetí ceny přednesl, mimo jiné uvedl: „*[...] Píšu, protože mám bytostnou potřebu psát! Píšu, protože neumím dělat normální práci jako jiní lidé. Píšu, protože chci číst takové knížky, jaké píšu.*”

[...] Píšu, protože mě strašně baví celý den sedět v pokoji a psát. Píšu, protože se na skutečném životě můžu podílet jedině tak, že ho budu měnit. Píšu, protože chci, aby ostatní, všichni na světě věděli, jaký život jsme vedli a vedeme dál v Istanbulu v Turecku. Píšu, protože mi voní papír, pero a inkoust. Píšu, protože v literaturu, v umění románu věřím víc než v cokoli jiného. [...]“

(Zpracovala: Věra Slavíčková)